

Sabina

Sabina
Vrouw van Hadrianus

Een bijzondere liefdesgeschiedenis

Nynke Smits

Primavera Pers, Leiden

*It is perhaps fruitless to speculate,
when the truth can never be discovered,
unless by an historical novelist.*

Anthony R. Birley

*Aan Harry en Lida, mijn ouders,
in dierbare herinnering*

© Nynke Smits, 2017

Tweede druk januari 2018

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978-90-5997-250-6

Ontwerp en foto omslag: Maria Korporal (www.mariakorporal.com)

Foto omslag: de Canopus in Villa Hadriana

Druk en afwerking: Wilco Printing & Binding

www.primaverapers.nl

www.nynkesmits.nl

INHOUD

Proloog

I	Weg uit het paleis	14
II	Een eigen plek	24
III	Op de boerderij	30
IV	Naar Rome!	35
V	Vertrek uit Tibur	42
VI	Aan de Anio	46
VII	Rome in zicht	55
VIII	Bij de stadspoort	60
IX	Aankomst in de Subura	75
X	Middag in de Subura	84
XI	Vlucht uit de Subura	106
XII	Op de Viminalis	116
XIII	Mare Nostrum	147
XIV	Op de Aventijn	154
XV	Op de Palatijn	173
XVI	Terug naar Tibur	187
XVII	Egypte	194
XVIII	Rond de Canopus	233
XIX	Op het eiland	248
XX	Het Circus Maximus	260

BIJLAGEN

Lijst van personages	266
Stamboom van Sabina en Hadrianus	269
Historische feiten en aannames	270
Verklarende lijst namen en begrippen	272
Bronnen	284
Nawoord	286

NOTITIE M.M.

IK, MINDIA MATIDIA, ZUSTER VAN DE VERGODDELIJKTE AUGUSTA VIBIA SABINA, HEB DIT DOCUMENT BIJ TESTAMENT ONTVANGEN. NA HET TE HEBBEN GELEZEN VERZEGEL IK DE TEKST EN DEPONEER DEZE IN DE TEMPEL VAN JUNO TE SUESSA, INTEGRAAL EN ONGEWIJZIGD BEHOUDENS ENKELE NOTITIES DIE IK HEB TOEGEVOEGD OM HET TIJDSVERLOOP TE VERHELDEREN.

IK LEG HIERBIJ HET LOT VAN DIT VERHAAL IN DE SCHOOT VAN DE GODIN.

M.M.

Proloog

Het was hartje winter in Tibur. Een snijdende wind uit het noorden joeg natte sneeuw over de daken van de gebouwen, over de vijvers en de tuinen. In wollen stola's gezwachteld had ik mijn toevlucht gezocht in mijn werkkamer. Het paleis eromheen scheen leeg. Geen stemmen, geen keukengeluiden, geen voetstappen drongen door tot mijn werkkamer, alleen was er vanuit de verte het aanzwellend en wegstervend geraas van de wind. Aan mijn voeten snurkte Lupus. Hij smakte soms met de lippen of zuchtte vanuit het diepst van zijn borstkas, zoals honden dat doen, wanneer ze dreigen te stikken in hun welbehagen. De letters van de boekrol voor mij vervaagden in de toenemende duisternis.

Opeens waren daar Alexander en Philomena: ik moest onmiddellijk mee.

'Hij is dood,' schoot het door mij heen.

'Kom,' ze pakten me elk bij een elleboog. 'Turbo zegt dat u moet komen. Het gaat niet goed met de keizer.'

Worstelend met de stola's kwam ik overeind. Ze schoven mijn stoel achteruit, pelden de wollen mantels van mijn schouders en controleerden of de laarsjes mijn voeten goed omsloten. Lupus verplaatste zich welwillend. Zijn ogen leken te vragen wat deze plotselinge drukte te betekenen had, maar hij plofte weer neer en deed verder geen moeite. Hij was oud, de wereld ging hem nauwelijks meer aan.

Turbo liet mij halen, Hadrianus' lijfwacht, die nooit van zijn hoofdeind week. Het enige gezelschap dat de keizer nog verdroeg. Turbo vond dat ik nu moest komen. De situatie was ernstig.

Hadrianus' vertrekken lagen op het eiland in het hart van het villa-terrein. Op een steenworp afstand van mijn werkkamer, te dichtbij voor een draagstoel. Ondersteund door de tweeling kreeg ik vleu-

gels. We repten ons door de gangen van het paleis en over de tuinpaden. Steeds zwaarder leunde ik op hun armen. De kinderen begrepen niet dat het surplus aan levensjaren – zeker vijfendertig – mij hopeloos vertraagde. Ze trappelden van ongeduld toen ik hijgend even moest pauzeren, zij voelden geen steken in hun zij. Zo stond ik ten slotte, naar adem snakkend, voor zijn deur. Ik kreeg geen tijd om tot mezelf te komen. Turbo had ons al gehoord en de deur zwaai-de open nog voordat wij klopten. Mijn blikken schoten langs hem heen naar het bed waarin de keizer lag. Hij lag er niet erg keizerlijk bij. Wat slordig afhangende lappen bedekten zijn buikige gestalte, een slap kussentje lag onder zijn hoofd gefrommeld. Hij had zich naar de deur gewend en onze blikken troffen elkaar. Ergernis trok over zijn bleke gezicht. Hij sloot de ogen, wilde de mijne niet zien. Dit bezoek was beslist niet zijn idee. Ik bleef bij de deur staan, maar toen spasmen van pijn de ergernis van zijn gezicht veegden, schoot ik op hem af en struikelde. Het kwam door de sandalen die op een slordige afstand van het bed over de vloer slingerden. Ik ving mezelf op met enkele snelle passen en voorkwam, met een naar de bedrand uitgestoken arm, dat ik met mijn hele lichaam op hem stortte. Een voet slingerde tegen zijn afhangende deken en onder het bed klonk het fragiele gerinkel van brekend glas of aardewerk. Door het leer van mijn laarzen heen voelde ik mijn tenen nat worden. Had ik zijn po omgestoten? Hij kwam half overeind, ik tilde het afhangende beddengoed op. Een walm van bederf sloeg me tegemoet, de punt van mijn laars kleurde donker. Ontzet keken de keizer en ik elkaar aan. Wat was dit? In een plas vocht tussen glasscherven lag een bleek stuk vlees. Een lever? Had hij zich de toekomst laten voorspellen?

Zijn ogen stonden vol afgrijzen opengesperd, zijn hese stem riep mij toe ‘Ga weg! Serpent! Wat heb je gedaan?’

Zijn borstkas schokte op en neer, hij hapte naar adem. Ik deinsde achteruit. Ja, wat had ik gedaan? Wat was dat stinkende stuk vlees onder zijn bed? Achter mij stonden Turbo en de tweeling als ver-steend. Een slaaf kwam aangerend met een kom, met water en doe-ken. Hadrianus sloeg hem weg en zat verwilderd op de rand van het bed, van waaronder tussen zijn blote voeten een donkere plas traag in mijn richting stroomde. Hij bleef maar naar mij kijken met wijd opengesperde ogen.

Het hart! Hij had al die jaren het hart bij zich gehouden, de nabijheid van de jongen in een conserverende vloeistof gekoesterd. Blootgesteld aan de buitenlucht was het onmiddellijk overgegaan tot bederf. De goden mochten weten wat er door hem heen ging terwijl hij hijgend naar me zat te kijken, totdat hij voldoende lucht had om mij toe te brullen: 'Heb je nou je zin, leugenaar? Je gunde mij toen niet de waarheid en nu gun je me niet zijn resten!' Wat hij verder nog wilde zeggen bleef steken in gehijg, hij zakte achterover, zijn borstkast ging snel op en neer. Slaven kalmeerden hem met natte doeken, terwijl Turbo mij zachtjes de kamer uit loodste.

[WINTER VAN HET JAAR VAN DE CONSULS L. CEIONIUS COMMODUS
EN SEX. VETTULENUS CIVICA POMPEIANUS, M.M.]

I

Weg uit het paleis

[DE MAAND AUGUSTUS: DE EERSTE DAG VAN HET VERHAAL EN
TERUGBLIK OP HET JAAR ERAAN VOORAFGAAND, M.M.]

‘Sabina! Mevrouw! Word wakker!’

Ik zag Philomena’s contouren en rook haar slaaplucht. Zachtjes duwde ik haar van me af en werkte me naar de rand van het bed. Er was een tijd dat ik er onmiddellijk naast stond, met een soepele zwaai en direct alert, nu keek ik versuft naar de pantomime van haar ledematen. Alles duidde op urgentie. Het zweet brak me uit. Het was augustus en ik telde ruim vijftig jaren.

‘Mevrouw, Alexander is net terug uit het paleis en moet u spreken.’

De kwajongen was dus weer op missie geweest. Ik zat op de rand van mijn bed, knipperde met mijn ogen om de slaap te verdrijven en keek uit het raam. Hier en daar fonkelde nog een ster, maar het nachtelijk zwart verbleekte al. De koelte van de stenen vloer was aangenaam aan mijn voeten. Wat kon er zo belangrijk zijn dat ik op dit goddeloze uur gewekt moest worden? Normaal werd ik niet gestoord tot ver na het eerste hanengekraai, maar Philomena gebaarde me haast te maken. Ik stak kribbig mijn voeten naar haar uit en beet haar toe: ‘Help me dan!’

Ze sloeg haastig een dunne mantel over mijn schouders en vlijde mijn voeten in een paar zachtleren laarsjes.

‘Kom, kleed me straks maar verder aan. We gaan. Waar is hij?’

‘In het tablinum, uw werkkamer. Hij komt van het paleis.’ We fluisterden.

Zie je wel. Hij was bij zijn minnaar geweest. Ik trok de stola dicht om mij heen. Ha, hij had geen idee, die slimme Hadrianus van mij. Hoe een belangrijk lid van zijn lijfwacht de voeten kuste van mijn mooie slavenjongen. Nu ja, voormalige slavenjongen. Ik gebaarde om de po en Philomena trok zich terug in het vertrek naast mijn slaapkamer. Toen ik even later mijn nachtkleding schikte en klaar was om naar buiten te gaan, stond ze alweer klaar bij de deur. Mijn oog viel op de lege plek bij de drempel. Het stro waarop Lupus

de afgelopen maanden had gelegen was al opgeruimd, maar er was geen tijd om daarbij stil te staan.

‘Alexander!’

Hij torende twee koppen boven mij uit en boog zich over mijn hand om de ring te kussen. Ik sloeg hem weg als een vlieg. Verschrikt vlogen zijn spichtige armen naar achteren. Zijn tuniek was slordig om zijn bruine lijf gesjord, zijn zwarte krullen piekten wild. Ook hij had overhaast een bed verlaten.

‘Mevrouw!’ Hij keek verschrikt.

‘Toch niet voor je eigen plezier erop uit geweest, mag ik hopen?’ bromde ik, en zijn ontredde ontwapende mij. ‘Nou, laat de smoezen maar zitten, Alexander. Alles, neem ik aan, in dienst van de keizerin?’

Er brak een lach door op zijn gezicht. Ontzag en toewijding: dat zie ik bij zovelen. Maar Alexanders gevoel voor mijn humor maakte hem onbetaalbaar.

‘Alles in dienst van de keizerin, mevrouw.’ Een nijging van het hoofd en even meende ik dat hij erbij knipoogde. Philomena herademde. Achter mijn schrijftafel, de vingers gespreid op het koele porfieren blad, zette ik me schrap. Vanaf de hoeken keken twee marmeren koppen mij aan. Links een jeugdige Hadrianus, rechts...

‘Het gaat om Fuscus, mevrouw...’ Alexanders gezicht stond nu weer ernstig.

Voor het begin van de zomer had ik hier mijn toevlucht gezocht, op dit boerderijtje in een uithoek van het park rond ons buitenverblijf. Oorspronkelijk was de villa in Tibur natuurlijk ons zomerpaleis, maar de laatste jaren woonden we er permanent, zomer en winter. De zomers hier zijn milder dan in Rome, maar de winters kunnen meedogenloos zijn. De laatste was vreselijk. Sneeuwbuien en snijdende winden hielden mij maandenlang binnen de muren. Voor het eerst meende ik te begrijpen hoe het moest zijn om aan de noordgrens van ons rijk te wonen. Ik kende de muur in Britannia van zomerse expedities en de wouden aan de Donau van verhalen. Gedachten aan primitieve nederzettingen onder metersdiepe sneeuw en een niet aflatende duisternis bezorgden mij kippenvel en ik vermaande mijzelf: tel hier maar je zegeningen! Verwarmde vloeren, welvoorzien vuurkorven, royale gordijnen langs ramen

met glas en solide deuren, die de tocht uit de paleiszalen hielden. Toch lag op een ochtend ook hier de wereld bedolven onder een dik pak sneeuw. Als ik meer moed had gehad en minder jaren, had ik me warm aangekleed om de toren op ons landgoed te beklimmen en een blik op de besneeuwde heuveltoppen in de verte te werpen: ik herlas Horatius' *Oden* deze winter en had de blanke hoed van de door hem bezongen Soracte graag eens met eigen ogen gezien. Mijn tuinman vertelde mij later met een glimlach dat ik dan wel over godenogen had moeten beschikken: de Soracte lag een halve dagreis bij ons vandaan. Nu ja, ik was toch al binnen gebleven. Wel haalde ik op Horatius' advies extra goede wijn van de zolder, maar ik dronk hem in mijn eentje. Een kortstondig genoeg, dat ik de volgende dag met hoofdpijn moest bekopen.

In mijn eentje, want Hadrianus en ik aten en sliepen dan wel binnen dezelfde muren maar niet onder hetzelfde dak. In de eetzaal, waar we altijd naast elkaar hadden gedineerd, bleven de tafels deze winter ongedekt. Het hart van ons paleis, waar wij in gelukkiger tijden altijd omringd waren door gasten uit verre en nabije streken, waar vleierende woorden en verzoekschriften over ons heen werden gestrooid als snoepgoed bij een triomftocht, waar wij op onze beurt voorlezers, mimespelers en muzikanten lieten optreden zodat de zalen galmden van het applaus en bulderend gelach onze oren verdoofde – dat hart klopte niet meer. De gastenverblijven lagen er levenloos bij. Eerst dacht ik dat het de kou was, de sneeuw die de wegen onbegaanbaar maakte en de tocht vanuit Rome naar Tibur, normaal slechts enkele uren, onmogelijk lang. Maar het was niet het winterweer dat bezoekers afschrikte.

In het najaar was Hadrianus ziek geworden en had hij zijn ziekbed verplaatst naar het eiland: een door een gracht omgeven rotonde, waar hij zijn studeerkamer en enkele kleine vertrekken had, een plek om zich van de wereld af te sluiten. De navel van de wereld bevond zich niet langer in Rome, maar werd nu gevormd door dat ronde miniatuurpaleis, van waaruit hij zijn rijk aan de teugel hield. De zeldzame bezoekers kwamen steeds vaker voor niets: de brug over de gracht was altijd opgehaald. Brieven kon men afgeven aan de secretaris. Eerst klopte men nog bij mij op de deur. Maar ik moet erkennen dat met het verstrijken van de weken ook voor mij de brug zelden nog werd neergelaten. Eerst mocht ik, als zich een crisis

voordeed, mijn man nog verzorgen. Wanneer artsen zich om zijn bed verdrongen om de bloedingen te stelpen, mocht ik zijn voorhoofd betten met koude kompressen. Meestal knapte hij voldoende op om de touwtjes weer in handen te nemen. Maar op een gegeven moment bleef de deur voor mij gesloten. Drie mensen liet hij ten slotte nog toe: zijn lijfarts Hermogenes, zijn persoonlijke verzorger Filetus en natuurlijk Turbo.

De laatste week nooit van zijn zijde. Tijdens heel Hadrianus' keizerschap – en dat was deze winter haast twintig jaar – was Turbo de prefect van zijn lijfwacht geweest. Hij was een nieuwkomer uit Illyrië, maar had vanwege zijn onschatbare verdiensten voor het nieuwe vaderland in het algemeen en voor Hadrianus in het bijzonder deze functie als vanzelfsprekend gekregen. Hadrianus en ik waren amper verloofd toen keizer Nerva hem naar de Donau stuurde. Hadrianus mocht zich voor de tweede maal militair tribuun noemen, maar achteraf beschouwd was hij nauwelijks meer dan een onbesuisde knaap. De goden mogen weten hoe het hem was vergaan als hij daar niet de centurio Quintus Marcius Turbo had getroffen, die zijn jonge bevelhebber over de praktijk van het soldatenleven alles bijbracht wat een officier moest weten. In de jaren die volgden, wist Turbo hem niet alleen meermaals voor stommititeiten te behoeden, maar hem ook te laten schitteren in successen. En nu, op hun beider oude dag, week deze zelfde Turbo niet van het bed van de keizer. Zijn aanwezigheid was vooral deze winter een grote geruststelling voor mij.

In dit barre seizoen leerde ik de weg vinden naar de paleiskeukens, waar het warm was en waar mijn dierbaarste bedienden hun maaltijd gebruikten. Ik schoof bij hen aan en nadat zij hun schuchterheid hadden overwonnen, deden zij hun best om me af te leiden met hun ongecompliceerde gesprekken en genoegens. We aten eenvoudig. Geen exotische vissen en schaaldieren, geen paté van vogeltjes of groenten in saus van saffraan. Zij kloven op boutjes van de geiten en kippen die op het erf van de villa waren grootgebracht. Dit was ook het eten dat ik aan Hadrianus liet brengen. Zelf was ik tevreden met kaas en eieren. Vaak was er Germana's groentesoep, getrokken uit look, wortels, paddenstoelen en allerlei kruiden. Ik heb nooit iemand gekend die smakelijker sauzen en soepen kan bereiden dan Germana – zonder dat er een beest aan te pas komt. Ze is stokoud, deze vrouw die Hadrianus nog de borst heeft gegeven, en ik noem haar vaak 'mijn kruidenvrouwtje'.

Er was ook altijd knapperig brood. Een excuus om de oven te blijven stoken, waar we dan dicht omheen zaten, met een kom warme wijn in onze handen. Behalve de hoogbejaarde Germana was er Galina, die als dochter van een kokspaar letterlijk in de paleiskeuken op de Palatijn was geboren. Domitianus' paleis in Rome was net gereedgekomen. Er zijn slechtere plekken om het levenslicht te zien. Galina was het hoofd van onze keuken. Zij regisseerde diners en staatsbanketten met de discipline van een generaal. Het legertje koks en tafelbedienden dat ze gewend was te commanderen, had ik nu vrijaf gegeven, met behoud van kost en inwoning. De meesten van hen woonden met hun gezin in de bediendenbarakken op de villagronden en bleven in de buurt voor het geval de omstandigheden veranderden en hun diensten weer gewenst waren. Sommigen hadden verlof gevraagd om hun familie in de stad te gaan bezoeken. Voor het personeel was deze tijd een periode van ontspanning. Alle werkzaamheden rond de villa verloren hun urgentie. In de stallen was het rustig nu er niet langer verkeer was van gasten. Er werd niet meer voortdurend verzorging geëist voor kreupel gereden paarden, reparaties van kapotgetrokken wagens konden wachten. Er waren geen dringende missies die verse rijdieren behoefden. De paarden werden gevoerd en geroskamd, maar zonder het kritische oog van Turbo – hij liet de keizer geen moment alleen – werd ook de opzichter laks. De staljongens sjokten met paarden aan de teugel over de paden, je hoorde geen woeste galoppades, geen ratelende wielen. Op het terrein van de villa werd hier en daar nog gebouwd. Er waren projecten die Hadrianus, al dan niet samen met mij, nog in gang had gezet. Er was natuurlijk die tempel in aanbouw, voor de jonge afgod van de keizer. De baden vergden onderhoud. Maar het was alsof het rad van bedrijvigheden steeds langzamer ging draaien, steeds lustelozter, tot er nauwelijks meer ergens beweging viel te bespeuren.

Terwijl het personeel zich overgaf aan een plezierig soezen nam in mij de onrust toe. Hoewel Hadrianus lichamelijk iets leek te herstellen, had hij mij de deur gewezen en duidelijk gemaakt dat er maar drie mensen waren die hij om zich heen verdroeg. Ik kon slechts bij de keukenkachel blijven zitten en mijn wonden likken. Ze schuurden en brandden, maar ik was wel wat kwetsuren gewend en ze zouden wel weer helen. Eindeloos afwachten en werkeloos blijven zitten? Dat wilde ik niet. Ik bedacht dat ik tenminste brieven

kon schrijven naar Rome, contacten onderhouden en hernieuwen, dus ik dicteerde, schreef en stuurde bodes op pad. Het resultaat was niet zoals ik had gehoopt. Van naaste familie in Rome ontving ik beleeft, maar nietszeggende antwoorden. Er kwamen geen dokters, waar ik wel om gevraagd had. Antwoord van de senaat, die ik had verzocht om publieke offers te brengen voor het welzijn van de keizer, bleef uit. Er kwam geen nieuws van vrienden over de politieke ontwikkelingen in Rome: hoe stond het bijvoorbeeld met de in december gehouden verkiezingen? Ik had niet eens gehoord wie de nieuwe consuls zouden zijn! Zelfs de bouwmeesters van het grote mausoleum dat Hadrianus aan de Tiber liet bouwen – en wat moest ik vaak denken aan dat sinistere bouwwerk, dat over niet al te lange tijd ons veraste gebeente moest bergen – hielden zich stil.

Wat kan een mens zichzelf toch goed voor de gek houden. Ik weet de stilte aan het weer en de winter en had niets door.

Eenmaal sloeg Turbo alarm en haastte ik mij naar het ziekbed. Hartje winter, zoals ik al zei. Mijn bliksembezoek aan Hadrianus werd een drama dat me bleef achtervolgen en me gruwelijke nachtmerries bezorgde.

Maar er was ook troost in mijn eenzaamheid. Ik had immers de tweeling om mij heen, Alexander en Philomena. Mijn jonge slavenstel was levendig en zorgzaam en deed er alles aan om me af te leiden. Vijf jaar geleden had Julia hen bij testament aan mij vermaakt. Julia, met wie ik drieëntwintig jaar geleden aan de wieg stond van deze twee Egyptische verschoppelingetjes, die zij heeft grootgebracht en opgeleid in alle kunsten die de mens aan de Muzen te danken heeft. Dat ze daarbij het Grieks en Latijn vloeiend beheersen, spreekt vanzelf. Julia heeft ze nooit vrijgelaten en ik stelde het telkens weer uit. Misschien omdat ik wilde dat er verschil was tussen hen en Fuscus, de schijn wilde vermijden dat hun positie een bedreiging kon vormen voor de achterneef van Hadrianus, die in hetzelfde jaar als de tweeling was geboren. Drie weeskinderen. Ik had ze alle drie kunnen aannemen en opvoeden als mijn eigen kinderen. Als de omstandigheden maar niet zo gecompliceerd waren geweest. Voor de vrijlating van de tweeling was de tijd zo langzamerhand meer dan rijp. En Fuscus? Ik had er nooit aan getwijfeld: Hadrianus zou hem op een dag als zijn wettige zoon adopteren. Zelf was Hadrianus door Trajanus

pas op diens sterfbed tot zoon en opvolger verklaard. Het leek mij dat voor Fuscus de tijd begon te dringen.

Alexander en Philomena hebben mij door de winter gesleept. Philomena's voorlezen – wat worden mijn ogen oud; hoeveel olielampen ik ook aansteek, ik kan in het halve duister binnenshuis haast geen letter meer onderscheiden – en Alexanders talloze kleine diensten, hun opgewekte aanmoedigingen: ze waren een baken van licht voor me in mijn donkerste uren. Wanneer ik 's nachts badend in het zweet en schreeuwend uit mijn nachtmerries ontwaakte, schoot Philomena toe. Alleen zij en haar broer konden begrijpen welke angsten en gevoelens er schuilgingen achter het voorhoofd dat Philomena dan zorgzaam afwiste met een droge doek. Zij – en Fuscus natuurlijk. Maar van hem kwam de hele winter geen teken van leven.

Eindelijk: het voorjaar brak los. Van de ene op de andere dag kwam de zon in zijn volle glorie tevoorschijn en lokte mij uit mijn hol alsof ik een egel was die zijn snuit wilde koesteren in de eerste stralen. Ik spitste mijn oren en hoorde vogelgezang. Als een herstellende zieke nam ik de arm van Philomena en zei haar dat ze me mee moest nemen door de tuinen. Zo wandelden we door maart en kwamen aan bij april. Mijn wandelingen werden inspecties. Ik zag dat er nog geen begin was gemaakt met het tuinonderhoud. De perken lagen braak, de visvijvers leken vervuild en de beelden rond de Canopus vertoonden een groenige aanslag. Ik haastte mij naar mijn werkkamer en liet een notitie bezorgen bij het secretariaat van Hadrianus. Het apparaat moest weer in beweging worden gezet. De volgende ochtend meldde zich de terreinopzichter. Toen Alexander hem aandiende en zijn naam noemde, was het of mijn bloed weer begon te stromen. Maar ik moest de arme man laten wachten, want ik was al te lang niet meer in het openbaar verschenen. In de toestand waarin ik verkeerde, kon ik hem niet onder ogen komen. De volgende dag zou ik hem ontvangen.

Wat was het heerlijk om mij de rest van de dag over te geven aan een grondige opknabbeurt. Uren zat ik in bad, omringd door slavinnen die mij manicuurden, pedicuurden, epileerden, kaptten, opmaakten en parfumeerden. Jurken en stola's werden ijlings gelucht en Philomena en ik overlegden wat ik aan zou trekken. Niet dat er veel van mijn kleding en sieraden in aanmerking kwam voor zo'n

simpel onderhoud, maar het deed ons goed erdoor in beslag te worden genomen. Toen we eindelijk gereed waren, was het bedtijd. Wat zonde dat ik eerst nog een nacht zou moeten slapen!

De volgende ochtend was de euforie gezakt. Hoe kon ik zo belachelijk opgewonden raken over een zakelijk gesprek met een vrijgelatene die zijn plichten had verzaakt? De ergernis over mezelf maakte dat ik humeurig was toen hij verscheen. Maar tenminste wel mooi en humeurig. Het onderhoud duurde kort. De man beaamde met spijt dat het werk in sommige delen van het park achterstand had opgelopen. Hij had, op bevel van de keizer, al zijn mensen ingezet bij de bouw van de tempel. Als de keizerin het wenste, zou hij natuurlijk extra handen huren of slaven laten kopen om het tuinonderhoud te hervatten.

‘Dat moet u doen.’

Hij boog en dat was dat.

Nog geen week later waren de heggen geknipt, de vijvers schoon, het beeldhouwwerk gepoetst. De villa begon aan de buitenkant weer te leven.

Naar het eiland stuurde ik nu om de andere dag een briefje, waarin ik informeerde hoe de keizer het maakte en of zijn vrouw hem mocht bezoeken. Telkens vroeg de keizer – in het handschrift van zijn klerk – de keizerin om geduld te betrachten. Ik voelde dat ik niet over veel geduld meer beschikte maar wist ook niet wat dat te betekenen had, waar dat op uit zou lopen.

Peinzend wandelde ik door de opgeknapt tuinen. De slaven die ik daar nu aan het werk trof, lieten hun gereedschap vallen en bogen om mij te groeten. Ik knikte afwezig terug, soms bracht ik mezelf ertoe om een praatje te maken. Ik prees hun werk en stelde vragen.

Op een ochtend nam ik, tegen beter weten in, een andere weg, alsof ik gehoor gaf aan de lokroep van een intensievere bedrijvigheid. In de verte klonk het getik van beitels op steen, het geratel van karrenwielen, het geschreeuw van opzichters, het gevloek van sjouwende, tillende, zwoegende slaven. Ik rook de geur van de steengroeve, van het smedersvuur en de touwslagerij. Energiek liep ik een laan door, sloeg een hoek om en daar stond ik, geheel genegeerd of in mijn eenvoudige kleding niet herkend, en keek naar een krioelende massa werkluï rond een tempel in aanbouw: Hadrianus' nieuwste project. Hierop had de terreinopzichter gedoeld. Een tempel voor die vergoddelijkte jongen. De fundamenten waren al gemetseld.

Het Lunensisch marmer lag oogverblindend klaar om de kern van de podia te bekleden, die waren opgemetseld uit bakstenen, afkomstig uit de fabrieken van mijn familie. Toen viel mijn oog op de obelisk. Hij stond al overeind, iets terzijde opgesteld, wachtend op zijn ereplaats, midden tussen twee naar elkaar toe gekeerde tempels. Hij trof me als een dolk in het hart. Ik hapte enkele tellen naar adem. Daar stond hij dus, die obscene imitatie van een antieke obelisk, die Hadrianus had laten overkomen uit Egypte. De tekst had hij zelf gecomponeerd, zes jaar geleden, toen het monument werd opgesteld in Antinoöpolis. Ik zag het nu voor het eerst. Mijn lippen bewogen geluidloos terwijl ik de in het graniet gekerfde hiërogliefen probeerde te ontcijferen. Het bleek een gebed aan de Egyptische god Re-Harachte voor de ziel van de jongen, een lang leven voor de keizer en ja, ook voor de 'Verheven en aan de Keizer Geliefde Sabina Augusta'.

Hadrianus en Sabina, in hiërogliefen samengebracht. Ingebed in steen vond men ons hier en overal liefdevol verenigd. Dat was nu eenmaal protocol. Maar van wat wij werkelijk hadden gedaan, wat wij hadden nagelaten en verzwegen, had de wereld geen weet. Dat stond alleen maar gekrast in mijn ziel en mijn geweten.

Inmiddels had men de keizerin ontdekt. Toen ik me omdraaide en met driftige passen wegliep, voelde ik de blikken priemen in mijn rug. Philomena moest draven om me bij te houden.

Diezelfde dag nog vertelde Alexander, die graag rondhing bij de stallen, dat daar enige consternatie had geheerst. Er waren vier mannen uit Rome gearriveerd. Ze hadden hun paarden afgegeven en de stalknechten gelast onmiddellijk verse rijdieren klaar te zetten. Twee van hen droegen het uniform van de keizerlijke garde en twee, meende Alexander, waren 'duidelijk voorname types met een grote mond'. Ze waren korte tijd ergens in het paleis geweest, de staljongens vermoedden bij de keizer, en toen was het gezelschap weer in gestrekte draf vertrokken.

Had hij de 'voorname types' echt niet herkend?

Alexander haalde zijn schouders op en schudde zijn hoofd.

Toen mijn avondmaal mij in mijn studeerkamer werd gebracht, stond ik vertwijfeld midden in de kamer. Het was het kleinste vertrek in het paleis, het enige dat niet was ingericht om grote groepen mensen te ontvangen. Toch leek het aanligbed waarop ik geen

rust kon vinden in een hoek te verdwijnen, leek de afstand tot mijn schrijftafel onoverbrugbaar, was het of het hemelsblauwe plafond tot aan de sterren reikte. Zelfs de duiven op het mozaïek onder mijn voeten, door de beste Griekse kunstenaars voor mij op de vloer aangebracht, zo natuurgetrouw naast hun gouden drinkschaal dat je verbaasd was geen gekoer te horen, boden dit keer geen troost. Vanaf een ander vloerpaneel keek een paar toneelmaskers me spottend aan.

Wat moest ik nog hier? Wat had ik te verliezen?

Tijdens het wandelen was mijn oog al eens gevallen op dit boerderijtje, in een uithoek van ons villapark. Een eigen woning! De vrijgelatene die ik eruit joeg en goed compenseerde, pakte lachend zijn biezen. Ik nam mijn intrek met de kleinst mogelijke hofhouding. Behalve Alexander en Philomena vroeg ik Galina met mij mee te gaan. Ik liet Turbo weten waar ik te vinden was en dat in het paleis Galina's zoon haar functie overnam als hoofd van de keukens. Voor mijn boerderij heeft Galina een goede koksmaat uitgezocht en twee of drie slaven waar ze absoluut van op aan kon. Geen geklets en geen heen en weer geloop, was hun opdracht. Uit het paleis heeft ze enkele meubelstukken laten overkomen en een deel van mijn bibliotheek. Meer had ik niet nodig.